

En Hekseproces i Varde paa Christian IV's Tid.

Af Overlærer **J. Olsen** i Varde.

I Psykologien tales om den aandelige Forskruethed, som stammer fra en utøjlet Fantasi, der tager de Billeder, den selv laver, for Virkelighed, og som er dobbelt farlig, fordi den er smitsom. Hele Tidsperioder har baade her og andet Steds været angrebne af en saadan aandelig Forskruethed, og et Eksempel paa en saadan Tidsperiode har vi her i Danmark særlig i den sidste Del af Christian den Fjerdes Regering, da Heksebaalene flammede trindt om Land, og Ribe Amt er ikke det mindst berygtede i saa Henseende. Jeg behøver blot at minde om Maren Splids,¹ til hvis Baalfærd der opkørtes ikke mindre end 22 Læs Brænde, og saa var Grunden til hele denne Historie blot den, at en Skrædder i Ribe ved Navn Didrik den 10. Marts 1637 fik Kvalme og kastede op i et Vandbækken; og da hans Kone næste Morgen saa ned i Bækkenet, var det, som en slimet Genstand løb omkring i samme. Hun fortalte det til Skrædderen, og som han nu ligger

¹ „Historiske Efterretninger om de i Ribe By for Hekseri fulgte og brændte Mennesker af Grønlund 1730.“

og spekulerer over dette Slimdyr, hans Kone mener at have set i Bækkenet, kommer han i Tanker om, at en anden Skrædders Kone ved Navn Maren Splids havde skældt ham ud for 13 Aar siden og lovet ham en Ulykke; og saa troede han, at det var denne Ulykke, der nu var kommen, eller med andre Ord, at Maren Splids havde forgjort ham. Skrædderens opskræmmede Fantasi malede nu det ene Billede for ham efter det andet. Saaledes vidnede han, at det forekom ham grangivelig en Nat, som der kom tre Fruentimmer ind til ham, da han laa i sin Seng. De to holdt hans Arme, mens den tredje, og det var netop Maren Splids, lagde sig ovenpaa ham, vristede hans Mund op og blæste ham lige ned i Halsen. Saa tog hun en Sko og trykkede Saalen saa haardt ned paa hans Mund, at han nær var bleven kvalt lige med det samme.

Skrædderen Didrik, hans Kone tilligemed fire andre Fruentimmer fra Nabolaget drøftede nu hele denne Sag meget alvorlig, og saa gik de til Lensmanden paa Riberhus, Hr. Albert Skeel, og viste ham det formentlige Slimdyr i Vandbækkenet, fortalte ham naturligtvis ogsaa om Didriks Syner og Drømme o. s. v. Det havde jo efter Nutidens Tankegang været rimeligt, om Albert Skeel nu havde ladet Lægerne eller andre, der kendte en Smule til Stoffernes Omdannelse, undersøge denne Sag, men det var der ikke Tale om ved denne Lejlighed. Albert Skeel indsendte det hele til Præsteskabets Betænkning. Denne kom ogsaa kort derefter, undertegnet af hele Kleresiet med Biskoppen i Spidsen, og gik ud paa, at Skrædderen vel ikke var „besat“, men han havde „ved Satans Hjælp faaet en Forgivelse“; man foreslog desaarsag, at der skulde bedes i Kirkerne, „for at de skyldige Satans Lemmer

kunde blive aabenbarede“. Saa fortsattes Undersøgelserne først under Albert Skeel, hvor det syntes, som de anklagede skulde komme nogenlunde fra den Historie; men saa kom Gregers Krabbe, under hvem Sagen udviklede sig til det Resultat, jeg før nævnede.

Jeg skal derfor ikke komme nærmere ind paa denne Historie, der jo endte med, at Maren Splids blev brændt paa Galgebakken ved Ribe den 9. November 1642. I Kommuneregnskabet findes en Regning paa 22 Læs Ved, der skulde anvendes ved denne Lejlighed.

Den 14. December samme Aar brændte man saa Ane Thomasdatter ved et Baal paa 16 Læs Brænde o. s. v. Men som Drachmann synger: „Hvert Sogn har sin Heks, og hver By sine Trolde“, saaledes ogsaa her. Tre Aar før Ribe By begynder paa sine Heksehistorier, havde Varde haft sin, og da man begyndte i Varde, sad der en Heks i Tjæreborg og ventede paa at blive brændt, saa man kan ikke just sige, at Ribe Amt har ligget paa den lade Side, naar det gjaldt om at komme de arme Hekse til Livs.

Den Kvinde, der i Varde blev anklaget for Hekseri og alskens Trolddomskunster, hed Catrine Jakobsdatter og var gift med en Borger, der hed Hans Pedersen Just. Hun synes ligesom Maren Splids at have haft en maaske vel rap Tunge og været af en noget hidsig Natur; men forresten har hun næppe været værre end de fleste andre Koner paa den Tid i Varde. Jeg har temmelig omhyggelig gennemlæst alle Forhørene i Tingbøgerne fra den Tid tilligemed de forskellige Vidneudsagn, der jo ganske naivt gengiver den Tids Anskuelser i al deres Forskruethed, og jeg skal her prøve paa at give et Uddrag af samme som et lille Stykke Kulturhistorie, skaaret ud af det 17. Aarhundredes første Halvdel.

Den Mand, som rejste Sagen med Catrine Jakobsdatter, var en Borger i Varde, der hed Morten Knudsen. Hans første Klagepunkt gik ud paa, at Catrine Jakobsdatter havde forgjort hans Kone, Kjersten Mortens, saa hun fik saadan en sælsom og langvarig Sygdom; og i det andet Klagepunkt beskyldte han den samme Kvinde for, at hun havde forgjort ham en køn, sortblisset Hest, saa „den var bleven meget affalden og ilde tilpas“, bare fordi hun forrige Fastelavn ikke maatte age med Morten Knudsen til Kolding Marked. I Grunden var der et Punkt til, og det var maaske endda Begyndelsen til det hele; men det lod Morten Knudsen et andet Vidne komme frem med.

Sagen begyndte saa med, at lørnævnte Borger i Varde, Morten Knudsen, den 1. Juli 1634 rejste til Lensmanden, Hr. Albert Skeel, for at bede om Tillaelse til at tage Catrine Jakobsdatter til Fange, fordi hun havde paaført hans Hustru en underlig og sælsom Sygdom og derpaa forgjort ham en køn, sortblisset Hest.

Den Mand, som ved denne Lejlighed kørte for Morten Knudsen, var Morten Pedersen, og han vidner, at han kørte om ad Skads, hvor Herredstinget holdtes, og der raadede man bestemt Morten Knudsen til at opsætte hele denne Sag og lade være med at tage Catrine fangen, indtil „den Troldkvinde var brændt, som da sad fangen i Tjæreborg“. Men Morten sagde, han skulde da ikke tro, at hun skulde vente saa længe. At Morten Knudsen havde lejet Vogn til Ribe, rygtedes naturligtvis i Varde. Catrine fik det at vide, og som Tingsvidnet siger: „af Frygt og Rædsel for, at Morten skulde lade hende paagribe for Trolddom“, flygter hun ud af Byen ad Kolding til sammen med

sin Søn af første Ægteskab, Johan Risenbrok. Det var i Dagingen den 3. Juli, Catrine tog fra Varde. Men da hun havde pakket en hel Masse Ting paa Vognen, er det kun gaaet langsomt med Kørslen. Morten Knudsen er imidlertid kommen tilbage med Lensmandens Tilladelse, og da han mærker, at Catrine er forsvunden, og faar at vide, hvad Retning hun har taget, sætter han sporenstregs efter hende ud ad Koldingvejen. Han fik to Mand med sig, nemlig Christen Jessen og Niels Thomsen; men Catrine har jo et godt Forspring, saa Morten kan ikke „naa at bekomme hende“, som Vidnet siger, førend de var komne „ungefær“ fem Mil fra Varde til Klelund Kro, hvor Catrine var taget ind, for at Hestene kunde bede. Mortens ene Følgesvend, Christen Jessen, gik saa ind i Stuen til Catrine og sagde, at Morten Knudsen holdt udenfor og vilde tale med hende. Catrine svarede, at saa vidste hun godt hans Ærinde, og det havde hun vidst længe.

Catrines Kusk, Niels Hansen Skamstrup, vilde imidlertid køre videre ad Kolding til med Catrine og hendes Søn; men saa tog Morten og hans to Ledsagere Catrine med Magt og førte hende fangen til Varde, samtidig med at han forbød Niels Hansen Skamstrup at køre videre med samme Gods, men han skulde straks køre til Varde med det. Den unge Risenbrok protesterede og paastod, at det var hans Arvegods efter hans salig Fader; men Morten sagde, han skulde køre med det hele til Varde, hvilket han vilde forsvare for Hr. Albert Skeel. Alle maatte saa bøje sig for Morten Knudsen og køre med til Varde, hvor Catrine Jakobsdatter blev sat i Fængsel paa Raadhuset, medens Vognen med Godset maatte holde udenfor Trappen,

hvor alt blev læsset af og indbaaret paa Raadhuset for senere at blive registreret.

Da Catrine havde et lille Barn, fik hun Lov til at have samme hos sig i Fængslet, og Catrines Mand, Hans Pedersen Just, gjorde Morten Knudsen ansvarlig baade for Moder og Barn og forlangte en varig Borgen for, at baade hun og Barnet maatte blive bevaret „uden Skade til Sagens Uddrag“. Men hertil svarede Morten, at det vilde han betænke sig paa.

Nu blev der opnævnt seks Mænd, som med Byfogden, Daniel Philipsen, som den syvende skulde registrere alt, hvad der fandtes i Catrines og hendes Mands Hus; og da de var færdige med det, tog de fat paa det Gods, der var paa Vognen og nu stod paa Raadhuset, og da her var baade Kister og Kasser med det mest blandede Indhold ligefra Nathuer og Skindhoser til Sølvskeer og Flæskebøster, tog det jo Tid. Det synes ikke, efter Registreringssedlen at dømme, at Catrine og hendes Mand har været Fattigfolk. Der var saaledes to Dusin Lagner, dels Blaalærreds og dels Hørlærreds, og der var ikke mindre end 22 Drejls Duge, dels Blaarlærreds og dels Hørlærreds. Det hele tyder paa, at Catrine har været en dygtig Kone i sit Hus.

Da det maaske kunde interessere en og anden at vide, hvilke Bøger der fandtes i et almindeligt Borgerhjem i Varde for imellem 2 og 300 Aar siden, skal jeg nævne de registrerede Bøger, og det var følgende: Først syv smaa Bøger, dels danske, dels latinske, men deres Indhold nævnes ikke. Saa var der en „Davids Psalter“, en Huspostil, en Bog, kaldet „Liffsens Krone“, og en anden, der kaldtes „Vor Herres Pinsel“, og endelig var der en Bog paa Tysk, altsaa i alt 12 Bøger.

Da Catrine var fængslet, begyndte Morten Knudsen

at indstævne sine Vidner angaaende de anførte Klagepunkter. Det første Punkt, som maaske gav Stødet til Hovedanklagen, kom han, som før nævnt, ikke selv frem med; det lod han et Vidne gøre, og dette Vidne var Johanne Nielsdatter, hvis Udsagn var følgende: „Kort efter Mikkelsdag 1633 kom jeg (Johanne Nielsdatter) i Morten Knudsens Hus“, og saa beretter hun, at hun der saa en Hoben Tudser og Padder, der tit og ofte kom ind og satte sig ved Ilden; og saa tog Johanne baade Tudser og Padder og kastede dem paa Ilden; men hvad hjalp det altsammen? Ingenting! De krøb bare ud af Ilden, og saa var de der igen. Saa samlede hun dem op paa Ildskuffen og kastede dem ud af Døren. Men de kom ind igen og satte sig ved Ilden. Saa opgav Johanne Ævred; men Morten Knudsens Kone, Kjersten Mortens, tog saa fat, og hun tog en af Tudserne, rimeligvis Anføreren, og kastede den paa Ilden med Ildskuffen. Det synes at have hjulpet; men Kjersten Mortens kom ikke godt fra den Historie. Hun „blev betagen af en sælsom og langvarig Sygdom“, og saa laa hun paa sin Seng og klagede „hart“ paa Catrine, og Johanne erklærede, at hun havde hørt hende sige: „O, Catrine, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“

Endvidere vidnede Jørgen Olufsen og Willem Kleinsmed, at siden Fastelavn er Morten Knudsens gode sortblissede Hest bleven meget affalden og „ilde tilpas“, og Morten Knudsen sagde, at Catrine havde forgjort den samme Hest med sine Trolddomskunster, bare fordi hun ikke maatte age med ham til Kolding Marked i Fastelavnen.

Morten Knudsen lod det imidlertid ikke blive ved, hvad han selv havde at beklage sig over, men han

førte Vidner i Snesetal angaaende alle de Ulykker, som Catrine Jakobsdatter formentes at have afstedkommet over alle dem, hun fik noget imod. Jeg skal søge at samle en lille Buket af disse Vidneudsagn for om muligt at give et lille Begreb om, hvilken Magt Troen paa Hekse og Trolde udøvede i hine Tider.

Inden Vidneførslen ret kom i Gang, engagerede imidlertid Catrine og hendes Mand en Sagfører fra Kolding, Gregers Pedersen Lilleballe, til at føre deres Sag til alle Ting, og for dette Arbejde skulde han have 60 Sletdalere, hver til 32 Skilling. De 20 skulde han have den første Mandag, det var Tingdag, og de sidste 40, naar Sagen var færdig. Og for den Betaling skulde Gregers Pedersen holde sig med Kost og Tæring samt „Vognægt“ mellem Kolding og Varde. Et Dokument desangaaende blev underskrevet den 15. Juli 1634. Neden under Dokumentet bemærker saa Sagføreren, at han nok skulde holde denne Kontrakt, saavidt han „orkede“. Morten Knudsen vilde have Gregers Pedersen kasseret, men har næppe haft Held med sig. Forresten maatte ogsaa Morten Knudsen have sin Sagfører fra Kolding.

Vidnernes Række begyndte saa den 24. Juli med, at Mette Johanne Pottemagers afgav den Erklæring, at da hun for et Par Aar siden kom ind til Catrine i hendes Hus for at lede efter sin Mand, Pottemageren Johan Jensen, da blev Catrine saa vred, at hun jagede hende ud af Stuen, og saa kom det til Haandgribeligheder, hvor under Catrine tog et Stykke Træ og slog Mette i Hovedet, saa der blev et stort Hul, og saa lovede hun hende oven i Købet „en Dæuels Uløcke“. Og videre vidnede saa den samme Mette, at Ulykken kom desværre ogsaa, som Catrine havde

forudsagt, idet hendes tre smaa Drengbørn døde, det ene efter det andet, efter at de havde ligget og „pintes i stor Elendighed“, og saa endte Mette med at sigte Catrine for, at det var hende, som med sine Trolddomskunster havde taget Livet af hendes Dreng.

Herefter fremstod Mettes Mand, Pottemageren Johan Jensen, og vidnede, at for et Par Aar siden var Catrine kommen ind i hans Hus, hvor Mette da ogsaa var til Stede, og der var Catrine gaaet lige hen til Pottemageren, og saa havde hun sagt: „Hvad vil I dog med den lede Kvind dér?“ og meget mere, og det maatte Mette sidde og høre paa. Saa tog Catrine en Brødkniv og stak den i Dørkarmen, og saa sagde hun til Johan: „Her skal I staa under, og saa skal jeg maale jer!“ Men Johan svarede: nej, han vilde ikke staa der. Det hjalp imidlertid ikke, hvad Johan sagde; thi da Catrine udbød: „Ved min Gud skal I staa derunder, jo!“, gik Johan øjeblikkelig hen og stillede sig under Bordkniven i Dørkarmen. Men fra dette Øjeblik, vidner Pottemageren, fik han „saadan en brændende Kærlighed til Catrine og en saadan Begærlighed efter at se hende og være hos hende; og naar han var fra hende, var han saa bange, at han gik og græd og kunde slet ingen Rolighed fange“, før han kom til hende igen, og hans Hustru Mette maatte tit og ofte over hos Catrine og hente ham; og ved en saadan Lejlighed var det, at Catrine blev saa vred, at hun jagede Mette paa Døren og slog hende i Hovedet med et Stykke Træ, og saa kom jo den samme Historie, som Mette allerede havde afleveret.

Til yderlige Bekræftelse paa alt dette havde Mette endvidere tilkaldt to Vidner, en Skomager fra Holstebro

ved Navn Poul Andersen og hans Søn Anders Poulsen. Disse havde tidligere boet i Skovbogade i Varde lige overfor Catrine, og da saa de — det var lige den 29. September for to Aar siden — Mette Pottemagers komme løbende ud fra Catrine Jakobsdatter med Haaret flyvende om Ørene og Catrine efter hende med et Stykke Træ i Haanden; og Catrine var saa hidsig, at hun helt havde glemst, hun havde ikke andet paa end sin bare Særk, og Catrine forfulgte Mette ind til Skomagerens og lovede hende meget ondt, idet hun sluttede med, at Mette skulde ske „en Dæuels Færd og Vlække“.

Herefter fremstod et andet Vidne. Det var en Kone, som hed Else Pouls. og hun vidnede, at da hun for 5 Aar tilbage, altsaa i Aaret 1629, kom ind til Catrine, laa denne syg, og saa spurgte hun Else, om hun vidste nogen, der kunde laane hende nogen Gryn, og da Else svarede, at dem kunde hun vist faa hos Tamis Ulf, saa sendte straks Catrine Bud til Tamis om dem; men han nægtede at laane Gryn til Catrine Jakobsdatter. Da Catrine nu hørte dette, sagde hun i Elses Paahør, at det skulde koste Tamis 20 Rigsdaler og 20 Rigsdaler til; og da Else var færdig med at vidne dette, kom Tamis's tre Sønner og vidnede som Fortsættelse af Historien, at hvad Catrine dengang havde lovet dem, det havde hun ogsaa holdt; og det skete, dengang hun skilte deres fattige Fader ikke blot ved 20 Rigsdaler og 20 Rigsdaler til, men ved 100 Rigsdaler, og havde hun taget Livet af deres Fader og Moder, dengang de kom i Ulykke, da havde hun gjort vel. Hvad det imidlertid er for en Ulykke, som her sigtes til, faar man ikke at vide.

Herefter fremstod Peder Børsmoses Hustru og kla-

gede over, at hun var stukken i Nakken med en Kniv, og det var ingen anden end Catrine Jakobsdatter, der havde øvet denne Daad. Endvidere havde Præsten, Hr. Anders, berettet, at da han skulde tage førbemeldte Kone til Alters, da havde hun meddelt ham, at hun i 2 Aar ikke havde kunnet faa Manden med til Alters, og det var Catrine Jakobsdatter, som var Skyld i dette; thi hun havde forgjort ham. I lige Maade havde Catrine ogsaa forgjort hendes 2 Drengebørn ved sine Trolddomskunster.

Blandt de Vidner, som herefter fremstillede sig, skal jeg særlig fremdrage Peder Hansen fra Sjølborg og hans Hustru Mette. De havde tidligere boet i Skovbogade i Varde, og i den Tid — det var i 1632 ved Juletid — kom en Pige ved Navn Thrinke Nomensdatter i Strid med Catrine. Thrinke blev hidsig — vistnok meget hidsig endogsaa —, og i Stridens Hede giver hun sig til at skælde ud paa Catrines Dreng, hvem hun kaldte en „skabet Hund“. Herover blev Catrine vred og sagde, at inden 14 Dage skulde hun ikke mere skælde nogen ud. Det gik ogsaa, som hun havde sagt; for allerede den anden Dags Morgen blev Thrinke syg — heftig syg, og baade Peder Hansen og Mette var hos hende, og da hørte de, hvorledes Thrinke laa og raabte udi sin store Ve: „O, Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“, og varede denne Skrigen og Raaben ved, lige til hun døde. Men Catrine var ikke færdig endda; thi da Thrinke var død, gik hendes Moder, der hed Agnete Rasmus's, op til Catrine og sagde til hende: „Jeg skal fly dig paa en gloendes Ild, for du har taget Livet af min Datter ved dine Trolddomskunster.“ Men saa sagde Catrine til Thrinke's Moder:

„Skal jeg paa en gloendes Ild, da skal I først brænde i denne Verden“, og samme Dag inden Aften blev Agnete heftig syg af en farlig og brændende Sygdom, saa der stadig maatte én sidde og læske hendes Mund og Næsehuller med koldt Vand, og alt som de gjorde dette, laa hun og raabte: „Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med din Trolddom!“, og saadan blev hun ved at raabe, lige til hun døde.

Da Catrine blev stævnet frem for at vidne i denne Sag, gjorde hun sin Saligheds Ed paa, at førnævnte Agnete Rasmus's aldrig havde været i hendes Hus, og at det var Løgn og Usandhed alt. hvad de havde vidnet hende paa.

Saa fremstod Laurids Hansen og vidnede, at han for to Aar siden var kommen op at skændes med Catrine Jakobsdatter angaaende noget Gods, som hun havde pantsat for ham, og lige 14 Dage efter at hun havde skældt ham ud, druknede hans lille 3 Aars Pige i en Kilde „tvært over Gaden“, for hvilken Ulykke han sigtede Catrine som den, der havde paaført ham samme formedelst hendes Trolddomskunster. Og paa samme Maade vidnede flere om, hvad de havde hørt og set, og hvilke Rygter der gik o. s. v., og saaledes fortsattes det indtil det sidste Møde, som holdtes den 25. Avgust.

Paa samme Maade som Morten Knudsen og hans Kone førte ogsaa Catrine og hendes Mand Vidner, somme Tider en halv Snes ad Gangen; men der er jo ikke noget egentlig positivt at fremføre fra sidstnævnte Vidner, idet deres Vidnesbyrd kun gaar ud paa at rense den anklagede for den Beskyldning, at hun befattede sig med Trolddomskunster. Alle disse Vidner erklærede, at de aldrig havde hørt ondt om

Catrine og vidste ikke andet om hende „end Ære og alt godt i alle Maader“.

Paa det sidste Møde den 25. Avgust fremlagde saa Morten Knudsen en „skriftlig Seddel“ af følgende Indhold: „Eftersom jeg, Morten Knudsen, haver ladet paa-gribe Catrine Jakobsdatter, Hans Pedersens Hustru i Varde, for Trolddomsgerninger, som hun skal have gjort, og hendes Mand, Hans Pedersen, haver standen til Byting i Varde den 21. Juli sidst forleden og begæret, at jeg skulde give hende Sag for, hvad jeg havde hende at beskylde, hvortil min Fuldmægtig haver svaret, at inden de 15 Mænd staar om hende, da skulde Morten Knudsen og hans Hustru nok give hende Sag, hvad de hende beskylder, som med Tingsvidner er at bevise.

For det første haver førnævnte Catrine Jakobsdatter lovet os ondt, som var i forgangen Sommer, idet hun da sagde, at hun saa skulde handle med os, det vi skulde takke hende lidt godt for, som med Tingsvidner er at bevise; og kort Tid derefter er min Hustru bleven vederfaret lige efter hendes Ord og Forløfte, idet at Catrine med hendes Trolddomskunster haver paakastet min Hustru, Kjersten Mortens, en sælsom og langvarig Sygdom, saa hun haver i langsommelig Tid ligget paa hendes Sygeseng, som med Tingsvidner er at bevise.

For det andet er førnævnte Catrine bleven mig vred, for jeg vilde ikke tage hende med mig til Kolding efter hendes Begæring, som var noget før Faste-lavn, som med Tingsvidner er at bevise; og nogen Tid derefter er mig en køn, sortblisset „Gielsingh“ bleven fordærvet, som og med Tingsvidner er at bevise. For samme førnævnte Gerninger tiltror jeg før-

nævnte Catrine Jakobsdatter, at hun ved hendes Trolddomsgerninger det haver gjort, for hvilke førnævnte Trolddomsgerninger jeg, Morten Knudsen, sigter og beskylder Catrine Jakobsdatter fuldt og fast, for det hun samme førnævnte Gerninger med hendes Trolddomskunster at have gjort.

Datum Varde, den 25. August 1634.

Morten Knudsen.
Egen Haand.*

Derefter tilføjer Tingbogen: Førnævnte Morten Knudsen og hans Hustru, Kjersten Mortens, stod i Dag for Dom og fuldt og fast med deres oprakte Fingre og Ed sigtede førnævnte Catrine Jakobsdatter for dette førnævnte med hendes Trolddom at have gjort. Og stod Catrine Jakobsdatter i Dag for Dom og bad sig Gud til Hjælp paa hendes Sjæls Salighed, og ved den Lod og Del, hun vilde have i Guds Rige, at hun aldrig havde lært Trolddom eller dermed omgaaedes eller lovet Morten Knudsen eller hans Hustru noget ondt.

Herefter fremstod Morten Knudsen og opkrævede „et fuldt Kirkenævn“ at gøre deres „Tough og Eed“ over Catrine Jakobsdatter for Trolddom, „hun skal have brugt og begangen“; og den samme deres Ed skulde de gøre førstkommende Mandag den 1. September.

Det førnævnte Kirkenævn var en Slags Domstol, bestaaende af 15 Medlemmer, der altid skulde dømme i Trolddomssager. Kirkenævnet skulde udtages af Menighedens Medlemmer fra det Kirkesogn, hvor den anklagede boede. Denne Indretning gaar langt tilbage i Tiden. Den findes saaledes allerede i Valdemars jyske Lov, men blev senere videre udformet i Frederik

den II.s Reces. Paa Chr. den IV.s Tid var denne Domstol i Virksomhed paa mange Steder i Landet.

Som tidligere meddelt havde Morten Knudsen forlangt, at de Mænd fra St. Jacobi Kirkesogn i Varde, der skulde danne et Kirkenævn i denne Sag, maatte blive opnævnte, hvilket ogsaa skete. Disse 15 Mand var følgende: Jacob Jensen, Rasmus Mathsen, Ole Nielsen, Peder Persen Bager, Lauge Christensen Klingtingh, Philip Simonsen, Hans Andersen Degn, Peder Pesen Skrædder, Tamis Hansen, Jep Terkelsen, Hans Lauridsen, Niels Hansen Smed, Thøste Christensen, Søren Allesleff og Tamis Graffesen, Borgere i Varde, *„hvilke førnævnte Danemænd blev tilnævnet at møde og gøre deres Ed og Tough her paa Tinge i Dag otte Dage efter Loven over førnævnte Catrine Jakobsdatter, som de vilde forsvare“*.

Efterat ovennævnte var tilført Protokollen, 3: Tingbogen, hvori Bytingets Forhandlinger indførtes, fremstod atter Morten Knudsen og tilspurgte førnævnte Catrine Jakobsdatter og hendes Mand, Hans Pedersen Just, om „de vidste nogen af de førnævnte 15 Mand at være deres Uvenner eller Avindsmænd, at de dem da vilde navngive, saa skulde straks andre i deres Sted blive opnævnte og indtegnede, hvortil Catrine og hendes Husbond svarede, at de ikke havde noget Had mod nogen af dem eller vidste dem noget at beskyldte“.

Mandagen den 1. September mødte saa det indstævnedes Kirkenævn for at afsige Nævningekendelsen over Catrine Jakobsdatter. De mødte ogsaa alle, og alle 15 Nævninger svor da Catrine Jakobsdatter *„enn full Kirkeneffn offuer for Troidum“*, som det hedder. Det vil altsaa sige, at de kendte hende skyldig i den Sag, hvorfor hun var anklaget, eller med andre Ord,

hun blev dømt ved denne Instans. Men Sagen skulde jo frem for en højere Domstol. Morten Knudsen indstævnedes derfor ogsaa øjeblikkelig samme for Landstinget i Viborg, idet han anholder om, at den af Kirkenævnet fremsatte Kendelse maatte staa ved Magt, da den var „ret i alle Maader“; medens Hans Pedersen Justs Hustru Catrine paastaar de fremsatte Vidnesbyrd løgnagtige at være, idet det var Avind og Ondskab, som havde dikteret dem. Hendes Mand indstævner derpaa samtlige Morten Knudsens Vidner samt Kirkenævnets Medlemmer tilligemed Byfogden Daniel Philipsen til deres Vidnesbyrd samt „Tough og Eed at forsvare“.

Det ser ud, som Catrine Jakobsdatters Mand nu udfolder en betydelig Virksomhed overfor Landstinget, som jo var næste Instans. Den første Halvdel af de Sider i Domsbogen, der omhandler Præmisserne i denne Sag, indeholder en skarp og velrettet Kritik mod de af Morten Knudsens Vidner fremførte Udtalelser. Landstinget har i det hele behandlet Sagen baade hurtigt og omhyggeligt og bruger ikke mindre end 27 tætskrevne Foliosider til at referere de 22 Vidneudsagn, som Morten Knudsens Vidner har fremsat, samt til at kritisere samme. Hvad de Beskyldninger angaar, som Morten Knudsen og hans Vidner fremkom med, saa kendes de jo allerede fra det foregaaende — fra Behandlingen i Bytinget —, saa jeg skal paa en enkelt Undertagelse nær ikke komme nærmere ind paa samme. Landstinget nævner imidlertid flere og iblandt disse enkelte, som har været indstævnedes for Gæsteretten i Ribe, saaledes Gertrud Madsdatter, Poul Guldsmed og Claus Hattemager, alle fra Ribe. Gertrud Madsdatter, der er født og tidligere har opholdt sig i Varde,

har, saavidt jeg kan skønne, tjent hos Morten Knudsen. Hun vidner for 8 Mænd med oprakte Fingre efter Recessen, som det hedder, at da hun forrige Sommer var i Varde (tjente hos Morten Knudsen), da var hun ogsaa enkelte Gange efter Morten Knudsens Befaling gaaet ned i Varde Mølle, og der kom Catrine til hende engang imellem; der havde saa Catrine sagt, at „Morten Knudsen og hans Hustru Kjersten Mortens gjorde ilde, dengang de kom os i den store Pengeudgift, hvilket ikke skal blive dem til Gavn; thi jeg skal handle saaledes med dem, at de skal takke mig lidt godt for den Ting“. Noget lignende vidnede Poul Guldsmed, der ogsaa tidligere havde boet i Varde.

Endelig skal jeg nævne endnu et Vidne fra Gæstretten i Ribe, nemlig Claus Hattemager, der vidner, at da han forleden Fastelavn kom til Varde „med Hatte at ville sælge“, og da han „ingen Mærkind (Marked) kunde gøre“, saa talte han med Morten Knudsen om at age med ham til Kolding, hvor der ogsaa var Marked; og ved den Lejlighed hørte og saa han, at Morten Knudsen gik til Catrine og spurgte hende, om hun vilde age med til Kolding. Men da Catrine hørte, at Claus Hattemager ogsaa skulde „age med paa Vognen“, blev hun vred og brugte Mund overfor Morten og sagde: „Kommer jeg ikke med den Gang, saa kommer jeg vel med en anden Dag“.

Som før bemærket indeholder Domsprotokollen en indgaaende Kritik af de af Morten Knudsen fremstillede Vidners Udsagn samt af hans egen brutale Optræden overfor Catrine, da han med Magt førte hende og hendes Søn Johan Risenbrok til Varde efterat have standset dem i Klelund paa Vejen til Kolding. Det bliver

imidlertid alt for vidtløftigt at komme ind paa alt dette; jeg skal indskrænke mig til en enkelt Vidneførsel og den mod samme rettede Kritik.

Den eneste af de 22 Vidneførsler, jeg her skal komme nærmere ind paa, er den, som omfatter Peder Hansen fra Sjælborg og hans Hustrus Vidnesbyrd i Anledning af Thrinke Nomensdatters og hendes Moders Udtalelser overfor Catrine Jakobsdatter, deres Sygdom og Død. Vidnernes Udsagn overfor Landstinget refereres næsten ordret, som de faldt overfor Bytinget, nemlig i al Korthed saaledes: Ved Juletid 1632 var Thrinke Nomensdatter kommen i Strid med Catrine, var bleven hidsig og havde kaldt Catrines Dreng „en skabet Hund“, hvortil Catrine skulde have svaret, at inden 14 Dage skulde hun ikke mere skælde nogen ud, og det gik, som der var sagt. Allerede anden Dags Morgen blev Thrinke hæftig syg, og baade Peder Hansen og hans Hustru Mette hørte, hvorledes hun udi sin store Vé laa og raabte: „O, Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“ og det varede ved, lige til hun døde; og da hun var død, gik hendes Moder Agnete Rasmus'es op til Catrine og sagde: „Jeg skal fly dig paa en gloendes Ild, for du har taget Livet af min Datter.“ Og saa skulde Catrine have svaret: „Skal jeg paa en gloendes Ild, da skal I først brænde i denne Verden!“ Og samme Dags Aften blev Agnete syg af en underlig brændende Sygdom, saa at de maatte væde hendes Mund og Næsehuller med koldt Vand, og hun raabte: „O, Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“, og det blev hun ved med, lige til hun døde. Dette er jo, som før bemærket, Hovedindholdet af Peder Hansen fra Sjælborg og

hans Hustrus Udsagn, baade som det refereres i Bytingets Tingbog og i Landstingets Dombog.

Landstingets Bemærkninger til ovennævnte Vidneudsagn gaar i Korthed ud paa følgende: Den hæderlige og højærværdige Jørgen Pallesen, Præst i Varde og Provst i Skads Herred, har tit og ofte besøgt baade Thrinke og hendes Moder, særlig paa den sidste Tid af deres haarde Sygdom, uden nogen Sinde at have hørt det bitterste om, at Thrinke skulde have raabt: „O, Catrine Jakobsdatter, hvor du plager mig med dine Trolddomskunster!“, lige saalidt som han havde hørt hendes Moder fremsætte nogensomhelst Anklage i den Retning.

Endvidere udtaler Jep Sadelmager m. fl. sig paa samme Maade overfor Varde Byting den 13. Oktober samme Aar. Det viser sig nemlig, at Landstinget under sin videre Behandling af Sagen har delvis faaet Vidnerne afhørte ved Bytinget i Varde. Her vidner altsaa Jep Sadelmager m. fl., at de tit og ofte har været inde i Thrinkes og hendes Moders, Agnetes, Hus, der de var syge, desligeste ogsaa der de delte det højværdige Sakramente; men aldrig har de hørt et Ord om, at Catrine skulde have paaført dem deres Sygdom ved sine Trolddomskunster. Vidnerne erklærer endogsaa, at de aldrig har hørt hverken Thrinke eller hendes Moder klage paa Catrine i nogen Maade, hvorfor de ogsaa erklærer, at hvad der er udtalt af Morten Knudsens Vidner „er løgnagtigt og usandfærdigt, og bør samme magtesløst at være og Vidnerne for deres usandfærdige Udsagn straffes efter Recessen“.

Endvidere blev Agnetes Mand Rasmus Hansen tilspurgt „for en siddende Ret“, om han „Catrine havde noget at beskyldte“. Og han erklærede da, at

han hverken med Hensyn til sin Hustrus eller Datters Sygdom havde noget at klage.

Alle disse Vidneudsagn rokker jo ikke saa ganske lidt ved Paalideligheden af Peder Hansens Udtalelser. Hertil kom saa beedigede Udtalelser om, at Agnete aldrig havde været i Catrines Hus. Endvidere var der engang sagt, at det var i Julen, Thrinke og Catrine kom op at skændes, og Thrinke kaldte Catrines Søn for „en skabet Hund“. En anden Gang blev der sagt, at det var paa Nytaarsdag.

Der forelaa endvidere Klager over, at Vidnerne havde ikke modtaget lovligt Varsel m. m., hvilket alt sammen sluttelig formede sig til den af Landstinget udtalte Dom, der faldt den 6. December 1634, og som lyder saaledes: *„Saa og efterdi alle førnævnte Vidneudsagn („Vinder“) og Sigtelser for Nævninger har været udi Retten lagt; der vi dennem nu flitteligen have gennemset, befindes de ikke stærke som med de uvillige Vidner og Beskyldninger at være bekræftiget, som det sig burde. Saa vi, fordi (vi) ikke kan kende disse Vidneudsagn („Vinder“) og Sigtelser saavel som den Nævningeed derpaa funderet er, saa nøjagtig, at de bør komme førnævnte Catrine Jakobsdatter, Hans Pedersens Hustru, hendes Ære og Liv til Skade, førend hende anderledes lovlig overbevises.*

Dommerne er Niels Kragh og Erik Juuell og Hørerer (Sekretæren) P. Bertelsen.

Efter Recessen skulde alle Landsdommere i Danmark være „Adelspersoner, undtagen i Blekingen, Bornholm og Møen, der hidtil (maaske formedelst deres Ringhed) have haft Lægfolk og ej Adelspersoner til Landsdommere“.¹

¹ Weylles Glossarium juridicum Anno M. D. C. L. II.

Naar jeg har fremdraget foranstaaende Hekseforfølgelse, er det ikke blot, fordi selve Begivenheden foregaar i Ribe Amt, men ogsaa fordi den, saavidt jeg kan skønne, danner en Undtagelse fra de fleste andre Heksehistorier derved, at den ender med, at den anklagede bliver frikendt, skønt hun enstemmig kendtes skyldig ved Nævningeretten i Varde. I de fleste Tilfælde var det jo saa, at naar en Kvinde blot blev anklaget for Hekseri, var Baalet hende vis. Jeg skal i saa Henseende fremdrage, hvad Ripenseren Peder Palladius skriver om den Sag. Det lyder saaledes:

„Der brændte jo lidt tilforne en Flok af dem (Heksene) udi Malmø, udi Køge og andet Steds, og hører vi, at der sidder atter en Flok, grebne udi Malmø og skulle brændes. Udi Jylland og Smaalandene ere de udi Jagt efter dem som efter Ulve, saa der blev nu nylig greben og brændt paa Als og de andre smaa omliggende Lande ved tolv og fyrré (3: 52) Troldkvinder. Den ene angiver den anden, saa at de følges ad hen til hin Verden.¹“

Under den nordiske Syvaarskrig blev den danske Flaade under Gotland overfalden af en seks Timers Storm, der ødelagde 16 Skibe. Straks fremsattes den Tanke, at dette var Heksenes Værk; man fik fat paa en Gæstgiverske i København, som gemte noget af Mandskabets Tøj. Hun blev lagt paa Pinebænk, hvor hun afpressedes den Tilstaaelse, at hun havde lavet det hele for at beholde Tøjet; og saa brændte man hende og en hel Del flere.

Lige saa gik det, da Kong Jakob af Skotland skulde giftes med Christian den IV.s Søster Anna. Brylluppet skulde efter Bestemmelsen staa i Skotland, hvorfor Bruden med 14 danske Skibe begav sig paa Vej til

¹ Palladius Visitatsbog Side 94.

dette Land; men en Storm tvang Skibene tilbage til Norge. Straks fik man ogsaa her den Tanke, at det var Heksene, der havde opvakt dette Uvejr, og da nogle københavnske Fruentimmer tilstod, at de med nogle Lerpotter havde lavet hele Stormen inde i Karen Vævers Stue, havde man atter Spillet gaaende. Tretten Kvinder i København, seks andet Steds og vistnok endnu flere omkring i Landet maatte bestige Baalet for den Storms Skyld.

I Tyskland foregik almindeligvis Heksebrændingen paa den Maade, at vedkommende bandtes til en Pæl, hvorefter Brændet stabledes op omkring hende, og naar saa Stablen havde naaet den befalede Højde, antændtes den. I Danmark stablede man almindeligvis først Brændet og antændte det. Derefter bandt man den dødsdømte paa en Stige, som man saa rejste op paa den ene Ende og lod den derpaa falde ind i Baalet med den ulykkelige. Var man mere menneskekærlig, bandt man en Pose med Krudt om hendes Hals eller paa hendes Ryg, hvorved Døden indtraadte med det samme. Mange naaede imidlertid aldrig at komme paa Baalet, men døde paa Pinebænken.

For delvis at kunne forstaa denne underlige Forfølgelseslyst, der saaledes kunde gribe et helt Lands Befolkning, maa vi erindre, at Heksene jo almindeligvis var Kvinder, der havde Folkestemningen imod sig. Derfor var Heksebaalene paa sine Steder rene Folkeforlystelser, og jo flere Hekse der brændtes ad Gangen, des større var Morskaben. Heller ikke Præsterne var uden Skyld i hele denne Sygelighed, idet de stadig omtalte Heksene som „Djævelens Børn“.
